

CSAPODY MIKLÓS

MARKÓ BÉLA PÁLYAKEZDÉSE (1963–1973)

■ Mikor indul el egy író a pályán? Vannak, akik az „íróvá, költővé lenni” első sugallatához vagy a zsengek meghaladásához, a legtöbben első könyvük megjelenéséhez kötik pályakezdésüket. Az irodalmi közvélemény Markó indulását is első, *A szavak városában* című kötetétől (1974) számítja, a pályakezdés azonban nem időpont, hanem időtartam. Valamivel több, mint egy évtizednyi forrongás az önmagára eszmélés elemi lázában, a rímfaragó gyermek dadogó verses beszédétől a tudatos útkeresésig, a kezdő kritikus tollpróbáitól a figyelmes műbírálattig, a szerkesztő-irodalomszervező, vitázó értelmiségi közéleti iskolájáig. Négy-öt éves óvodásként mondogatott téli versikéje volt első „költeménye”.¹ Nem volt még iskolás, amikor „egy-két kis rigmust összekalapáltam, el is mondtam, szerepeltem vele a család előtt”. A komolyabb verselgetésre 1958 után, második-harmadik elemistaként kapott rá. Miután formásabb rímes próbálkozásait kézdívisárhelyi iskolája *Ébredés* című újságja közölte, verseit magyartanára biztatására „Tíz-tizenkét évesen gyereklapoknak küldtem el, meg is jelentek.”² A nagy példányszámú *Pionír* és *Iffjúmunkás* már országos nyilvánosságot kínált, az *Új Időt*, a *Brassói Lapok*at is sokan olvasták, a hatvanas évek végén induló *Megyei Tükör* pedig éppen akkoriban toborozta szerkesztőgárdáját a Forrás második nemzedékéből. Elemista és középiszolás korában (1970 elejéig) első strófái 1963 júliusától iskolai vagy gyereklapokban, 1964 júliusától többnyire az *Új Idő*ben, 1966 decemberétől az *Iffjúmunkás*ban, 1967 novemberében bemutatkozásként az *Utunkban*, 1968 márciusától a *Megyei Tükör*ben, 1969 szeptemberétől az *Igaz Szóban* láttak napvilágot. Egyetemi éveiben (1974-ig) 1970 októberétől a *Brassói Lapok*ban, 1970 novemberétől az *Igazság*ban, 1971 márciusától a *Vörös Zászlóban*, 1971 májusától a *Korunkban*, 1972 februárjától a kolozsvári egyetem *Echinox* című háromnyelvű diáklapjában, 1972 szeptemberétől a *Dolgozó Nő* című hetilapban jelentek meg költeményei.

Közben lelkes diáklevelezőként gyakori beszámolóival hívta fel magára a figyelmet: 1967 tavaszán az *Iffjúmunkás* „kézdívisárhelyi irodalmi diáktudósítojaként” adott hírt iskolája találkozóiról, 1968 őszén tagja lett az *Új Idő* frissen alakult irodalmi körének, érettségi előtt a *Megyei Tükör* kézdívisárhelyi estjéről küldött beszámolót. Mivel szívós kitartással „bedolgozta magát”, hamarosan „javuló színvonalú” költeményei keltették fel a kezdő tollforgatókat istápoló szerkesztők (többnyire maguk is költők) érdeklődését. A verselésben ígéretes készséget mutató tehetséges középiszólást hamarosan négyszer „fedezték fel”. Először még elemista korában, 1963 nyarán a *Pionír*ban *Az új tollak postája* rovatát gondozó Majtényi Erik, aki hasznos poétikai tanácsokkal terelgette a csetlő-botló versfaragókat. Másodszor 1964 telén az *Új Idő* ifjúsági irodalmi rovatát vezető Lendvai Éva, neki köszönhetően a *Brassói Lapok* okkal tartotta saját felfedezettjének több mint kétfelét verse közlésével.³ Harmadik bemutatására 1968 tavaszán, a *Megyei Tükör* Forrás-oldalán került sor Farkas Árpád ajánlásával, végül 1969 őszén az *Igaz Szóban* Székely János közölte két versét,⁴ ami már az irodalomba való belépés küszöbének számított az induló költők népes mezőnyében. „Első, vállalt felnőtt versei” az *Új Idő*ben 1964 júliusában megjelent *Tükör* és *Reggel* című zsengei.⁵ Ezek

már nem a verselgető gyermek sikerültebb próbálkozásai, hanem az önnön „tágu-ló létét” felfedező kiskamasz kísérletei.

A hatvanas évek

■ Gyermekélményeit eleinte családi és iskolai olvasmányok nyomán igyekezett versebe önteni, „rigmusokat, természeti képeket” fabrikált a népköltészet és a gyermekirodalom utánzásával.⁶ Petőfi, Arany, Ady és József Attila általa erkölcsi példának tartott költői magatartásideálja az iskolai politikai nevelés hatásával kapcsolódott össze. Hamarosan az ő korosztálya is megtapasztalta, hogy a kommunista párt az ötvenes évek Romániájában is a húszas évek szovjet proletkultjában gyökerező szocialista realizmust tette kizárólagossá a képzőművészetben, építészetben, zenében és irodalomban. Zengtek a mozgalmi dalok, a gyermekek pedig pionírok voltak. A sztálinista dogmatizmus szocreáljának az erdélyi magyar irodalomra gyakorolt romboló hatását, bár bőven merített a néphagyományból, tompította a transzszilvanizmus utóhatása, a népi irodalom, a szociográfia öröksége és a folklór eleven világa. Sületlen, ám lelkesítő optimizmusa mégis áthatotta a „felnőtt” és a gyermekirodalmat, és a gyermekek saját irodalmi próbálkozásaiban tükröződött vissza. Egyszerre olvasták-hallgatták a korosztályukhoz szóló minőségi gyermekirodalmat: Bálint Tibor, Fodor Sándor, Hervay Gizella, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Páskándi Géza, Veress Zoltán verseit-meséit, és az „újsütetű pósabácsik” (Markó Béla) sorozatban gyártott sematikus alkotásait. A gyermekirodalmat „bébipúdert őrlo malomként” (Lászlóffy) működtető „csingilingi” szerzők pedig vagy szakmányban gyártották a „pityegő-realizmus” (Panek Zoltán) fantáziátlan munkadarabjait, vagy a pártot magasztalták és a fényes kommunista jövőt dicsőítették, többnyire egyszerre a kettőt.⁷ Az üres osztályharcos-hazafias szólamok és a békeharc túlfűtött lelkesültsége heroikus történelmi optimizmust sugárzott, elfedve a hamis internacionalizmusba burkolt többségi nacionalizmust. Brassó hivatalos neve 1950-től tíz éven át Sztálinváros volt, az agitatív propagandaköltészet gyermekdarabjait pedig a kézdivásárhelyi gyermekek sem érezhették hamisnak, ellenkezőleg. Az iskolában sulykolt lelkesedés és a szovjet irodalom idealizált alakjai a magasztos hősiességnek éppoly őszinte, könnyen átélhető romantikus eszményét kínálták számukra, mint a saját múltjuk, amiről azonban csak otthon hallhattak: Erdély öröksége, Gábor Áron, Orbán Balázs és a szabadságharcos székely hagyomány.

A *Pionír*hoz, *Új Idő*hez, *Ifjúmunkáshoz* beküldött, iskolai szellemtől ösztönzött versek a felhőtlen gyermekélet boldog mindennapjainak (önfeledt játék, iskola, tanulás, szünidő), a táj és a természet (fák, virágok, erdők, madarak, nap- és évszakok) élményvilágából, továbbá a hivatalos ünnepek naptárából veszik témájukat. Jobb darabjainak korához képest meglepő finomsággal kidolgozott természeti képei azonban a későbbi útkeresés egyik („panteista”) irányát mutatják. Ugyancsak „formai fejlődést mutató” mozgalmi versezetei, melyek itt-ott még ritmüstévesztéssel visszhangozzák a kor szólamait. A *Pionír*ban 1964 tavaszán megjelent *Kikelet* mégsem párt- vagy „termelési vers”; benne is „zűmmög a traktor”, a „Barázdák-ból kifordult rög / Bő termést ígér”, mégis erősebb a természet elemi élménye: „Felszáradt a hólé-tócsa, / Elolvadt a jég. / Felhőtlenül kéklik boltja, / Mosolyog az ég. // [...] Duzzad a rügy, nyakát nyújtja, / Dalolj kis madár, / Tavasz van már, tavasz újra / Zöldül a határ. // Felébredtek az alvó fák, / Sok-sok kis bokor, / S minden kicsi zöldülő ág / Tavaszról dalol.”⁸ Nemsokára ismét Majtényi idézte „Markó Béla sikerült versét”: „Sír, zörög a falevél, / Őszi nótát fúj a szél. / Lombjuk vesztik el a fák, / Hull a levél-sokaság. // Csak a föld nem didereg, / Takarják a levelek. / A közönsben van dolog: // Szántanak a traktorok. / Megérkezett sok vidám / Gyümölcszedő fiú, lány.” „Miért tetszik annyira ez a vers? Azért, mert az ősz általánosabb arcával kezdi, de aztán rátér új életünk képeire. Azért, mert – figyeljétek csak meg – rendkívül fegyelmezetten minden gondolatot tömören mond el, pon-

tosan két-két sorban. Semmi cikornya nincs a versben, egyszerűsége a legszebb népdalokat juttatja eszünkbe. Nem beszélve rímről, ritmusról, amely mindenütt választékos.⁹

A sivár politikum hamis líraiságának dömpingjével legfeljebb az *Őszi* versben megragadott természeti élmény tizenéves gyermektől kétségkívül eredeti képei férhettek össze: „Didergő sziklák, zord csúcok mögött / dereng a hajnal s párálló rögök / dér-nyirkos fátylát csipős szél kavarja. / Borzongva moccan, ébred az erdő, / rőt fény pereg a zizzenő avarra. // Ködök ölében csillan a patak, / a lány álomban moco-rog a mag. / Álmos fuvallat borzolja a rétet, / s érett gyümölcsök illata árad, / mint szép ajándék, bőkezű ígélet. // Rézvörös tölgyek taraján / tüzesen imbolyog a nap, / az ősz színes tarsolyában / ezeryni újabb kincs fakad.”¹⁰ A *Reggelt*, amely a szocreal elhagyásával minőségi változást jelzett a saját hang keresésében, az *Új Idő* közölte: „Reggelente a kisfiúk / táskájukban / frissen szelt hajnalok illatával / a Föld kérges homlokára lépnek. / Tenyerükből kibomlanak / az álmok, / s névtelen gödrökbe hull / a fájdalom.” Hamar feltűnt Majtényinak is, hogy mind erőteljesebb a mondanivalója a „természetszerűleg az *Iffjúmunkáshoz* szegődő Markó Bélának”: az ember és a lét megismerésének kíváncsiságától hajtott *Tükör* című négysorosot idézte: „A rügyek kibomló arcukat / a friss tavaszba vették, / törvényekre szakadt a világ, / s teljesebb lett a szépség.”¹¹ A verset az *Utunknak* is elküldte, ahonnan néhány sorát idézve Márki Zoltán felelt: „Nem tudom, sikerült-e kifejezmem, amit mondani akartam – olvassuk a levelekből, s az e sorokban megfogalmazott keresés feltétlenül a magasabb művészi szint felé törekvő belső vizsgálatot és igényt tartalmaz.”¹² Majtényi is úgy vélte, ez a vers már „kissé mélyebbre tör, kitapinthatóbb jelképet hordoz: az emberét (ha úgy tetszik, a költőt), akit a környező világ törvényei és igazsagai gazdagítanak. De még ez a vers is csoszog egy kicsit, Markó Bélától is többet várunk már.”¹³

1968 tavaszán a *Megyei Tükör*ben Farkas Árpád írt „egy kis bevezetőszerűséget, ami óriási esemény volt, ő fontos név volt akkor.”¹⁴ Ez volt harmadik felfedezése: „Nem avatunk költőt, a költők mindig önmagukat avatják. Csak a dilettánsok hiszik, hogy valamely szerkesztőségi fórumon áll és bukik képességeik szárba szökkenése vagy zsugorítása. Az igazi tehetség búvópatakként tör fel, erővel, frissen, kék hegyek levegőjét hozza magával, ha folyóvá szélesedik. És ha valódi, te-rebélyesedni fog alkalmi mecénások fényes, avagy kormos ígéinek dacára is – mindenképpen. A tizenhét esztendő s Markó Béla soraiban ezt a dacos frissességet érzem, s lehetőséget arra, hogy mihamarabb elszakad iskolás versélményeitől, mert már ágaskodik benne az eredeti költői gondolat. Feljogosít erre az induló költők kora, hisz Markó mindössze tizedikes, a kézdívasárhelyi líceum diákja. Bizok benne, hogy mindig csak akkor vesz kézbe tollat, mikor halaszthatatlanul sürgős kibeszélnivalói támadnak, s »idegen sorsokból fogja kibontani saját táguló létezését.«”¹⁵ 1968 nyarán az *Iffjúmunkás* hetyke hangú *Körképét* közölte,¹⁶ nem-sokára fényképpel, néhány soros bemutatkozással a már „keményedő férfiarcot” mutatni akaró *Kézfogásokat*, a *Mondókát* és az *Esőhozót*.¹⁷ Utóbbi Majtényi már a nyáron azzal üdvözölte, költője „Jó úton halad, érdeklődéssel követjük. Idézzük is négy sorát: Tenyeremre a hallgatás / ringó vizeket álmodott. / Szikkadt utakat keresnek bennem / meg nem született záporok.”¹⁸

1968 végén az *Új Idő* hasábjain látott napvilágot a gyermekkort maga mögött hagyó, elszánt, ám kétségekkel teli indulást bejelentő *Vakító vásznak* és a *Félelem*.¹⁹ „Kiemelkedő költőegyeniséget még nem lehet felfedezni az [ifjúsági]m[agazin] 69 itt közölt szerzői között. Egyedül Markó Béla utolsó nyolc sorában érzem az erőt, a mélységet, az el nem hallgathatónak a kimondását.” A szerkesztő által kiválasztott sorok:²⁰ „Vizek csobognak arcomon, / szépülnek aprócska szerelmek, / a bőrig ázott pásztorok / tisztuló nyájukat terelnek. / Szigorú álmaim lobognak / csontig fehérítő lánggal, / pengő zsinóron kifeszítve / világom békül a világgal.” A *Megyei Tü-*

körben 1969 tavaszán megjelent *Őzek szemén* a balladák komorságával idézi a múltat és a jelen fenyegetését: „Holtak arcát a földbe marják, / szeretni létünk nem akarják: / rajtunk kívül törvények vannak. / Szögesdrótok a gondolatban.”²¹ Amikor az iskolai Ébredés „házi költőjének” verseit már mind sűrűbben közölték a lapok, Farkas úgy látta, „már ki is tört: a *Megyei Tükör*-, *Új Idő*- és *Iffjúmunkás*-publicitás után az irodalmi lapokat ostromolja, nem is eredménytelenül.”²² A „kitörésre” 1969 őszén került sor Székely Jánosnak köszönhetően, amikor verseit (az *Esőhozót* és a *Kézfogásokat*) először közölte az *Igaz Szó*.²³ Ez volt negyedik és legfontosabb bemutatkozása, egyszerűsége legnagyobbat öröme az irodalomban.²⁴

A hetvenes évek

■ Miután hamar elszakadt a gyermekkori sematikus szocreáltól, a korai hetvenes évek verseinek melankolikus tónusában egyszerre szólalt meg a nosztalgikus emlékvilág, a kiábrándulás és a lázadó, lázas útkeresés. A folyamat természetes átalakulás volt, a felnőttkor küszöbére érkezett fiatalok ösztönös kíváncsisága hajtotta. Nem „hangváltást” hozott, hanem a második Forrás-nemzedék nemzeti-közösségi szerepvállalásával való azonosuláshoz vezetett a helikoni hagyomány, Kányádi, Lászlóffy és főként a második Forrás-nemzedék lírája nyomán. A Farkas, Király László, Magyar Lajos nevével fémjelzett líraeszmény átvétele magától értetődő erkölcsi vállalás volt, egyszerűsége természetes mintakövetés, amit rövidesen a hagyomány fokozatos, ámde radikális újraértelmezése követett a tőle való programszerű eltávolodással. Lazán kötött, félrímes, olykor népies tónusú költeményeiben eleinte Markó is a hagyományos közösségi-közéleti eszményt követte.²⁵ Magáénak tudva közössége értékvilágát, ám szakítva a „népszolgálat” régi eszméjével, mindezt egy teljesebb irodalmi-közösségi eszmény és értékrend jegyében folytatta,²⁶ egy „kevésbé látványos, sokak számára hermetikus, manierista, analitikus költészet” művelésével, „avantgárdabb hangvételt” felé indulva.²⁷

Kolozsváron elsőéves korától ismerték a nevét az *Igaz Szóban* 1969–70-ben megjelent versei után. Az első félév vége felé látott napvilágot közösségi cselekvést hirdető, „már-már nemzedéki ars poeticává” avatott *Egyszerű verse*, amely „slágerként járt körbe”.²⁸ Az egyetemi ifjúság körében nagy visszhangot keltett, sokan tanulták meg kívülről; „A kézen-közön elfolyt gyerekkor olyan élménye volt ezeknek a fiataloknak, hogy a még teenager Markó verse azt a szót mondta ki számukra, ami mindannyiuk száján már ott ült. A versben magukra ismertek, kemény egyszerűsége magával ragadta őket”.²⁹ Az új nemzedék önismeretének, látásmódjának a hetvenes évek első felében elért radikális átalakulását az idézte elő, hogy „*A küldetés-tudat helyét a tisztázó-tudat veszi át*, a vers már nem, mint a valóság ábrázolása, hanem mint *a valóság darabja* jelenik meg”.³⁰ A fiatal magyarországi „arctalan nemzedék” már a hetvenes években megfogalmazta céljait az irodalomban és a teóriában. Mivel útját más eszközökkel, ám éppúgy eltorlaszolta vagy manipulálta a hatalom, mint Erdélyben, „a szabadságigény a művekbe költözött”.³¹ Bretter György etikája és ideológiakritikája már a hatvanas évek végén világossá tette, hogy „Gondolatra, önfelmérésre, tendenciáit tisztázó látásra van szüksége költészetünknek: filozófiára van szüksége. Nem filozófiai költészetet kérünk tőle számon, hanem a filozófiai látást. A filozófia, ha filozófia, akkor sohasem provinciális, hanem az egésznek, a totalitásnak átfogó modellje [...]. Költészetünk gyakran azért provinciális, mert nem ellenőrzi önmagát sem filozófiailag, sem esztétikailag, és kimerül abban a gyönyörben, amit saját látványa nyújt. [...] Szükségünk van a költészetre: fel kell szabadulnunk saját szubjektumunk nyomása alól: a költészettől szabadságunk módja.”³² A fiatal költők megállapíthatták, hogy az úgynevezett közösségi társadalmak életéből éppen a demokrácia, a szabadság lélegzete és az autonóm kritika hiányzik leginkább.³³ Bretter a filozófiát, Markó a verset tekintette a megismerés világmodelljének, amely maga az újratemethető, átélhető világ.

Az erdélyi új nemzedék filozófiai, etikai gondolkodásának, hagyomány- és önszemléletének átalakulása mélyreható fordulatot hozott. A minőségi változás abban állt, hogy az elmélet kilépett a filozófiából, az erkölcsfilozófia megújulása pedig ösztönzően hatott az irodalomra. Ethosz és elmélet összefonódása nyelvfilozófia, praxis, egyén és közösség szabadságának pátosztalan kritikai revízióját eredményezte, ebből fakadt az erkölcsi minőségelv valamennyi közösségi következményének új fogalmi rendszerben való értelmezése. A személyiség túljutott az énen, az egyetemes kiszabadult a provinciából, a nemzedék felhalmozott tudása és műveltségélménye pedig mintegy visszafordult saját nyelvi-nemzeti közössége felé. Ezért vált a történelem és a hagyomány a kritikai önszemlélet kulcskérdésévé, mint elvont értelmezési tartomány, mint az elméleti gondolkodás tárgya, és mint tételes közösségi példatár az irodalomban, lévén a mindent eldöntő kérdés az autonóm személyiség és a diktatúra személytelen totalitarizmusának összeütöközése, az áthidalhatatlan ellentét áthidalása.³⁴ A hetvenes évek elején azonban Markót nem a történelmi múlt tényei és elmélete foglalkoztatta, hanem a felzaklató felnőtté válás, a személyiség formálódásának lelki válságai, romló közérzete, a lélek és a természet működése mögött felsejlő idő nyomasztó élménye. Saját léte az időben és az idő egy emberöltőben, mint a gyermekkor elvesztésének fájdalma, „a dolgok ébredése”, a szerelem, az álmok és valóra váltásuk lehetősége. A „mélyülő idő”, melyben „elmosódva őrzi még az álmom / a fenyőket, míg azok is kidőlnek”; önmagának alkot szabályokat, szemben a világgal, s miközben a hétköznapok felzaklató útkeresését, az elégedetlenség „tántorgó lázadását” látszólagos nyugalom csitítja, „Szakadjon mégis / a rádcsomózott szépség, / vergődve nősz, és így szeresd meg / az utak fájó ébredését.” (*Gombostű hegyén*); „Kinőtt ruhában álldogálok / az idő tisztára sepert udvarán, / fehér inget suhogtat a vasárnapi / szél, s én hunyorgok a villogásban.” (*Az egyszerűség ürügyén*). Látszólag félvállról veszi a múlt szerelmek szomorúságát, valójában érzelmesen vall a csalódásokról: „Cinikus vagyok, s szép ez így / – hinni kéne, hogy játék. / Bevallani már nem fogom / magamnak sem, hogy fáj még.” (*Fogadkozás*)

Egyetemi évei a szellemi töltekezés, az önismeret elmélyítésének, az önkifejezés keresésének jegyében teltek. Az írás ekkor vált életformájává, sokat és módszeresen dolgozott, megalapozva poétikai tudását, gyarapítva magyar és világirodalmi ismereteit, miközben az irodalmi életben is kellő jártasságra tett szert. A hetvenes évek első felében született több mint száz versének nagyjából a fele az *Igaz Szóban* látott napvilágot, ami Székely János választása folytán rangos elismerésnek számított. Sok versét az *Echinox* közölte, a többi országos hetilapokban, folyóiratokban (*Utunk*, *Igaz Szó*, *Korunk*, *Ifjúmunkás*, *Dolgozó Nő*) és megyei napilapokban (*Igazság*, *Brassói Lapok*, *Vörös Zászló*, *Megyei Tükör*) jelent meg, némelyik többször is. Java termését első kötete, *A szavak városában*, néhány ekkoriban született versét második könyve, a *Sárgaréz évszak* (1977),³⁵ a többit vagy a *Szétszedett világ* (2000) foglalja magában,³⁶ vagy nem vette fel kötetbe őket.³⁷ A *Varázslataink*-antológiában, amelyből éppen címadó, *A szavak városában* kevéssel azelőtt már megjelent versét emelte ki a cenzúra,³⁸ egy kivételével tíz, saját könyvében is olvasható verssel szerepelt.³⁹ *A szavak városában*, amelynek anyagát 1973 nyarára gyűjtötte össze, 1973 ősztől kiadása várt,⁴⁰ de mivel csak 1974 júniusában hagyta el a nyomdát, a szeptemberben megjelent *Varázslataink*-antológia szerzői közül Markó volt az egyetlen, akinek már saját kötete volt.

Amint nevezetes *Egyszerű verse*, kritikusi-esszéirői pályakezdése is megelőzte egyetemi tanulmányait. Első megbízását még kézdivásárhelyi végzős diákként az *Utunk*tól kapta egy kortárs román költő verseskönyvének ismertetésére.⁴¹ Hamarosan tucatnyi ismertetése jelent meg az *Utunk Új könyvek*-rovatában, a *Dolgozó Nő* és a *Korunk* hasábjain látott napvilágot néhány bírálata és beszélgetése,⁴² az *Igaz Szóban* pedig, ahol nagyobb tere nyílt felfogása kifejtésére, egymást követték kri-

tikai, elemző esszéi. Alakuló gyakorlata során azt a felfogását igyekezett érvényesíteni, mely szerint a kritika „több mint tudomány, de nem művészet. [...] a tudományos elmélyültség az elsődleges a művek bírálatában, és a művészet csupán ráadás erre [...] személyes többlet”.⁴³ Elsőéves francia mellékszakosként kezdetben francia klasszikusok új magyar kiadásainak,⁴⁴ majd főként az idősebb nemzedékek műveinek ismertetését kapta feladatul.⁴⁵ Egy mozaikos szerkezetű, líraian hangolt prózakíséreltetével az *Utunk* 1971-es esszépályázatán második díjat nyert,⁴⁶ nemsokára ugyanitt jelent meg *A megtagadás elmarad* című programszerű szövege. *A kísérletezés értelme* című jegyzetét, amelyben európaiság és provincializmus ellentétének feloldását taglalta, továbbá nagyobb elemzéseit, melyekben az erdélyi magyar irodalom valamennyi nemzedékének műveit méltatta Nagy Istvántól Bogdán Lászlóig, az *Igaz Szó* közölte⁴⁷ Petőfi-, Vörösmarty- és Áprily-esszéivel együtt.⁴⁸

Könyvtár, tanulás, vizsgák és versírás mellett a Gaál Gábor Körben hallatta a hangját. A kör a hatvanas évek második felében vált országosan ismertté, amikor a felolvasásokat követő vitákban „nemcsak a vélemények csiszolódtak egybe, illetve – az életkori sajtáságként emlegetett, de egyeseknél azóta is megőrzött túlzások következményeként – az árnyalati eltérések mélyültek »kibékíthetetlen« ellentétekké, de vitatkozni, gondolkozni is megtanult e nemzedék.”⁴⁹ A kör életét Farkas, Gálfalvi, Magyar, Király és társaik távozása után jó ideig nem sikerült fellendíteni. Eluralkodott a fegyelmezetlenséggel párosult igénytelenség, pedig „kizárt dolog, hogy Kolozsvár magyar ajkú diáksága nem tudna egy állandó jellegű *igényes irodalmi légkört* fenntartani.”⁵⁰ 1970 őszén Markó első felolvasásán „bizonyos rutinnal kimunkált verseket hallgattunk: kár, hogy gondolatiságában még nem elég erős”.⁵¹ A kör egyik tagja az őszinteség hiányát, a divatozást és a dilettantizmust rótta fel, Markónak például „szemére vetették: »írása jó, de túl egyszerű«.”⁵² A fellendülés 1971–73 közti elnöksége idejére esett, a „másodéves, de már akkor higgadt” Markó 1971 októberében vette át a posztot. „Liberálisan *irányított*. Ő már költőnek számít, mindnyájan elismerjük. [...] Abban az időben a G. G. ezüstkorát élte: a Farkas Árpádék nemzedéke utáni tehetetlenségi erő lódította tovább.”⁵³ A visszhangos péntek esteiken nemcsak bölcsészek gyülekeztek, nagy számban vettek részt más karok hallgatói is, matematikusok, filozófusok, teológusok, a felolvasásokat és az éles vitákat 40–50 fős törzsgárda, nagyobb események alkalmával 120–130 fő hallgatta.⁵⁴ A versek, esszék, novellák megbeszélésére hétközben került sor, csakúgy, mint a következő ülés referenseinek, korreferenseinek felkérésére. „Izgalmas munka volt. Kéziratokat beszervezni, szerzőket megkeresni, akik felolvasnak, hétről hétre kellett produkálni.”⁵⁵ Ekkor vetődött fel egy saját antológia, a *Varázslataink* megjelentetése. A körben szerkesztették volna, amit a kiadó nem mert vállalni, Markóék pedig nem voltak hajlandók „néhány olyan »elkötelezett« szerzőt bevenni, akik nélkül az antológia nem láthatott volna napvilágot”.⁵⁶ Az összeállítást Jancsik Pál szerkesztő egészítette ki, ami oda vezetett, hogy „nincs benne az *önválogatás* erkölcsi diadalma, elégtétele. [...] egy esetleges valami született, hol a fiatalokat és »öregeket« az azonos helyzet (kötetnélküliség) kapcsolja össze: közléslehetőség.”⁵⁷ A gyűjteményt gyengéi miatt sokan tekintették elpuskázott lehetőségnek, hiszen nemcsak a magyarországi, hanem az erdélyi fiataloknak is olyan, a résztvevők közös megegyezésével szerkesztett antológiákra lett volna szüksége, amelyeknek a „központi ideája” a minőség.⁵⁸

1972 októberében egy évre ismét Markó lett a „GG” elnöke, alelnöke Mózes Attila. Ettől kezdve „újra megnőtt a kör iránti érdeklődés, s jó tudni, hogy az új hullám hangadói, Györffi Kálmán, Markó Béla, Szávai Géza és társaik is átérzik a felelősséget, melyet nemcsak szívükre – vállukra is vettek.”⁵⁹ A pangás éveitől 1972-ben a kör reneszánszát éli, „attól sem kell tartani, hogy nem lesz vita, műhely-szellem a körüli üléseken. Szávai Géza, Markó Béla, Bokor András, Mózes Attila és mások kritikai szelleme, dilettantizmus-ellenessége megóvjá a kört a

»langyosságtól«, attól, hogy feszes, tapsokkal merevített rossz emléké önképzőkörre degradálódjon.”⁶⁰ Az egyik novemberi ülésen „a jó verseket ritka színvonalas verselemzés követte”,⁶¹ Markó felolvasásán „Jó versek, színvonalas vita”.⁶² 1974 februárjában Markó versei „jelentettek vita-alapot. A felszólalók a fiatal költő formaérzékét emelték ki.”⁶³ Kolozsvári éveinek legfontosabb élménye kétéves elnöksége volt: „szervezést, vezetést tanultam”,⁶⁴ az estek „vitakultúrára nevelték az embert [...] Jó iskola volt, marhaságokat nem lehetett mondani. Volt politikai töltete is: utalásosan ugyan, de sok minden elhangozhatott a rendszerrel szemben.”⁶⁵ A művek és szerzőik, a vitákban elhangzottak a Securitate figyelmét sem kerülhették el. A „könyörtelen véleménymondás, az írói és kritikusai indulás, a nemzedéki szolidaritás” műhelyéről hamar kiderült, hogy „szabad véleményünk» miképpen hozza ránk a titkosszolgálat, a pártállam eme kockacukorral kecsegtető, korbáccsal fenyegető robotembereit.”⁶⁶ Az állambiztonsági tiszték leginkább az ülések utáni vendéglői beszélgetéseket firtatták, „Értem jöttek, bevitték, megfenyegettek”; meghagyta, kiket értesítsenek, „ha estig nem kerülök elő”.⁶⁷

■ JEGYZETEK

1. „*Mi csak postások vagyunk...*” Fekete Vince beszélgetése Markó Bélával. Székelyföld 2013. 11. 108.
2. Kőrössi P. József: *A magyar kártya*. Beszélgetés Markó Bélával. Kossuth Kiadó, Bp., 2013. 62.
3. A lap ezzel üdvözölte *A szavak városában* megjelenésekor: „Számunkra külön öröm, hogy az első – szép reményekre feljogosító – kötetével jelentkező Markó Béla első próbálkozásai lapunkban láttak napvilágot majdnem tíz évvel ezelőtt, amikor a kézdivásárhelyi általános iskola tanulójaként a szavak városának kapuján kopogtatott.” Tóth Ilona: *Markó Béla*. Brassói Lapok 1974. aug. 3. 5.
4. *Esőhöz* (*A szavak városában*), *Kézfogások* (Igaz Szó 1969. 9. 500. Nem vette fel kötetbe.).
5. Elek Tibor: *Markó Béla költői világa*. Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2014. 16. *A Tükör a Pionírban* (1967. nov. 6.) és az *Ifjúmunkásban* (1967. nov. 30.), a *Reggel* az Ifjúmunkásban (1967. nov. 30.) is megjelent (*Szétszedett világ*).
6. Fekete Vince: i. m. 108.
7. L. Csapody Miklós: *Csipike és testvérei*. Az erdélyi magyar gyermekirodalomról. Alföld 1988. 12. 42–55.
8. Pionír 1964. márc. 28. 3.
9. *Három őszi vers*. Új Idő 1964. nov. 14. 3.
10. Pionír 1965. okt. 6. 3.
11. Új Idő 1967. okt. 12. (*Szétszedett világ*)
12. *Levélváltás*. Utunk 1967. nov. 24. 6.
13. *Az új tollak postája*. Ifjúmunkás 1967. nov. 30. 5.
14. Kőrössi P. József: i. m. 144.
15. Megyei Tükör 1968. márc. 16. 6.
16. Ifjúmunkás 1968. aug. 27. c. Nem vette fel kötetbe.
17. *Kézfogások*: Ifjúmunkás 1968. dec. 19. b. Nem vette fel kötetbe. Nem azonos az Igaz Szóban megjelent azonos című verssel (1969. 9. 500.); *Mondóka*: Ifjúmunkás 1968. dec. 19. b. Megyei Tükör 1968. okt. 12. 6.; *Esőhöz*: Ifjúmunkás 1968. dec. 19. b., Igaz Szó 1969. 9. 500. (*A szavak városában*).
18. *Új tollak postája*. Pionír 1968. aug. 8. 5.
19. *Vakító vásznak*; *A szavak városában*; *Félelem*: Új Idő 1968. dec. 18. Nem vette fel kötetbe.
20. *Vakító vásznak*. Ifjúmunkás 1969. dec. 19. c. Bodor Pál: *Érzés és utánérzés*. Ifjúmunkás 1969. dec. 18. a–b.
21. Megyei Tükör 1969. ápr. 5. 6–7. Nem vette fel kötetbe.
22. *Lapcsináló diákok*. Előre 1969. máj. 7. 2.
23. Igaz Szó 1969. 9. 500.
24. Fekete Vince: i. m. 87.
25. Elek Tibor: *Megkérdeztük Markó Bélát*. www.barkaonline.hu, 2013. dec. 5.
26. Keresztury Tibor: *Az ismeretlen elem*. Alföld 1990. 11. 36.
27. *A lábujjhegyre állt ország*. Markó Bélával beszélget Ágoston Hugó (2005. április–október). Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda, 2006. 56.
28. Igaz Szó 1970. 11. 668., *A szavak városában*, *A lábujjhegyre állt ország* 53.

29. Szócs Géza: *Tetteink növényágya*. Utunk 1974. aug. 2. 2.
 30. Zalán Tibor: *Arctalan nemzedék*. Életünk 1979. 11. 960.
 31. Géczy János: *A forma, mint életlehetőség – esszé és példa* (Markó Béla *Friss hó a könyvön* című művéhez). Forrás 1989. 3. 6.
 32. Bretter György: *Költészet és felelősség*. Igaz Szó 1969. 12. 927.
 33. Csapody Miklós: *Értelem és remény*. Tíz év fiatal erdélyi magyar irodalma. Alföld 1987. 12. 70.
 34. Uo. 69–71.
 35. *Idéző*. Igaz Szó 1974. 2. 216–217., *A teremtés elégiája*. Echinox 1974. 4. 19., Utunk 1974. ápr. 12. 4., Tiszatáj 1975. 10. 31.; *Fegyverben*. Korunk 1974. 5. 674.; *Az utolsó kardnyelő*, Echinox 1974. 9–10. 19.
 36. *Mindjig kitakarnak*. Megyei Tükör 1970. szept. 19. 7.; *Gombostű hegyén*. Brassói Lapok 1970. szept. 3. 7.; *Fogadkozás*. Uo.; *Távolság*. Igazság 1970. nov. 14. 6., Vörös Zászló 1971. márc. 7. 4.; *Búcsú helyett*. Megyei Tükör 1971. ápr. 4. 5.; *Ez a tél* (1971); *Tél* (A szélfúvásban...). Echinox 1972. 2. 14.; *Arccal a tűznek*. Utunk 1971. márc. 26.; *Tájkép*. Ifjúmunkás 1971. dec. 23.; *Önarckép*. Igaz Szó 1972. 1. 64., Echinox 1972. 2. 14.; *Asztal négy lába*. Uo. 1972. 6–7. 15.; *Tél* (Új év, új ég...). Uo. 1973. 1–2. 17.; *Esőzés*. Ifjúmunkás 1974. jan. 17. a.
 37. *Eső után*. Brassói Lapok 1970. okt. 15.; *Ballada*. Echinox 1970. 12. 16.; *Otthon*. Vörös Zászló 1971. márc. 7. 4.; *Párhuzam*. Echinox 1970. 12. 16.; *Ötlet*. Igaz Szó 1971. 5. 726.; *Cigaretták*. Echinox 1971. 6. 10–11.; *Míg józannak álmodod*. Brassói Lapok 1971. jún. 19. 7.; *Az egyszerűség ürügyén*. Igazság 1971. jún. 27. 6.; *Őszi eső*. Uo. 1971. dec. 19. 4., Echinox 1972. 2. 14., Igaz Szó 1972. 1. 63.; *Elégia*. Dolgozó Nő 1972. 8. 19.; *Évszakok kapujában*. Korunk 1973. 6. 905–906.; *Nyár*. Igaz Szó 1973. 10. 568., Echinox 1974. 9–10. 19.; *Emberöltő*. Uo. 1973. 9. 18., Igaz Szó 1974. 2. 215–216.; *Anyaság*. Uo. 1973. 10. 569–570., Echinox 1974. 1–3. (XVII Gyermekkor. Igaz Szó 1973. 10. 570.); *Hó*. Ifjúmunkás 1974. jan. 17. a.; *Menekülés*. Igaz Szó 1974. 2. 215.; *Táj*. Uo. 1973. 10. 570–571., Echinox 1974. 4. 19.; *Virrasztó*. Igaz Szó 1974. 2. 217.; *Reggeleim*. Echinox 1974. 4. 19.; *Érkezés*. Korunk 1974. 5. 673.; *Városi ősz*. Echinox 1974. 9–10. 19.
 38. *Varázslataink*. Igaz Szó 1973. 3. 412–413. Cseke Gábor: *Hamisítatlan irodalmi forrásvidéken*. Hajónapló a fél százados Vitorla-énekről (1967–2017). Korunk 2017. 11. 94. L. még Száva Géza: *Fiatalok irodalma a jövő irodalma*. Utunk 1975. júl. 4. 1–2., Kőrössi P. József: i. m. 96. A könyv címe a cenzúra ellenére változatlan maradt, keménytáblás borítóját már elkészítette a nyomda. Markó Béla: *Honnan jövünk?* Fiatal irodalom a rendszerváltás előtt. Székelyföld 2021. 3. 106.
 39. Az *Idézőt* (Igaz Szó 1974. 2. 216–217.) a *Sárgaréz évszakba* vette fel, a *Varázslatainkban*: *Tavas*. Echinox 1972. 2. 14., Igaz Szó 1972. 7. 62.; *Nagyváros*. Uo. 1972. 1. 63.; *Rekviem*. Uo. 1973. 3. 410.; *Idegenben*. Korunk 1972. 9. 13 17.; *Anyám*. Igaz Szó 1973. 5. 683.; *A kő*. Első megjelenése ismeretlen; *Emlékeink*. Igaz Szó 1973. 3. 411., Brassói Lapok 1974. júl. 27. 5., *Ébredés*. Korunk 1973. 4. 560.; *Zene* (Megbújtam...). Igaz Szó 1972. 7. 61–62.
 40. Lázár László: *Októberi kérdésünk: Miért csurog a Forrás?* Ifjúmunkás 1973. okt. 25. a.
 41. *Gheorghe Tomozei: Lovas mennyország*. Utunk 1970. jan. 14. 4.
 42. *Kányádi Sándor: Fától fáig* (2. kiad.; 1972), *Újdonság: A Korunk sorozat* (1972), *Horváth István: Tornyt raktam* (1973), *Beke György: Tolmács nélkül* (a könyvről *Párbeszéd a barátságról* címmel a Korunkban is, 1973), *Megtartó emlékezet háza* [beszélgetés Incze László muzeológus tanárral, 1973]. A *Iustitia mérlegét* [beszélgetés Kozán Judit bírónővel] a *Dolgozó Nő* (1972), *Beszélgetés Domokos Gézával* c. interjút az Igaz Szó közölte (1973).
 43. Markó Béla: *Mértékegységek* [Fiatal kritikusok hitvallása]. Igaz Szó 1972. 6. 922.
 44. *Victor Hugo: A nevető ember* (1971), *Jean Cocteau: Rettenetes gyerekek, Gustave Flaubert: Bovaryné* (1972).
 45. *Bálint Tibor: Császár és kalaposinas, Csiki László: Cirkusz, avagy búcsú az ifjúságtól* (1971), *Márki Zoltán: A megsebzett harangjáték, Bodor Pál: Monológ zárójelben* (1972), *Lászlóffy Aladár: A hetvenes évek* (1972), *Fabián Sándor: Több kék* (1972), *A szép vers eszménye* [Ferencz S. István: *Nyári vándorlások*], *A gondolkodás pillanata* [Irinyi Kiss Ferenc: *A fegyverkovács beszéde*] (1972). Pethő László *Arccal a végtelen felé* c. versét az Ifjúmunkásban elemezte (1973).
 46. *A 25. óra*. Utunk 1971. máj. 21. 7–8., Kocsis István: *Röplj hajóm!* Uo. 1971. jún. 18. 10.
 47. *Irodalom és szociográfia* (Nagy István: *Az aranykakas krónikája*, 1972), *Két forrás-kötet* [Oláh István: *Álom a csodalétről, Dehel Gábor Elődöntő*] (1972), *Költő a kirakatban* [Majtényi Erik: *Egy vers egyedül*] (1973), *Pátosz és hitelesség* [Szemlér Ferenc: *Kései ka-*

- szálás] (1974), *A tiszta beszéd igénye és buktatói* [Czegő Zoltán *Titkos délután*] (1974), *Soltész József: Ez a pasas nem Beckett?* (1974), *Bogdán László: Matiné* (1973).
48. *Vers és magatartás* [Petőfi Sándor] (1973), „*Vert hadak vagy vakmerő remények?*” [Vörösmarty Mihály] (1974), „*Körön s világokon belül*”. Jegyzetek Áprily költészetéről. *Korunk* 1974. 5. 707–711.
49. Gálfalvi György: *Még egyszer: kesztyű*. *Igaz Szó* 1971. 2. 273.
50. Oláh János: *A légkör felette szükséges voltáról*. *Echinox* 1970. 11. 15.
51. *Krónika*. Vezeti: Németi Rudolf. *Echinox* 1970. 12. 7.
52. Kálmán Dénes: *Őszinteség hiányában*. *Ifjú munkás* 1971. febr. 11. 6.
53. Mózes Attila: *Stopperórával – bolyokon kívül*. In: *Utunk évkönyv 1985*. 234.
54. Fekete Vince: i. m. 124–125.
55. Kőrössi P. József: 124.
56. Markó Béla: *Honnan jövünk?* 106.
57. Szávai Géza: *Megkésétt előszó – kinyilatkoztatásokhoz*. *Ifjú munkás* 1975. jan. 9. 5.
58. Zalán Tibor: i. m. 963.
59. Gálfalvi György: *Irodalmi körök – művelődési műhelyek*. *Igaz Szó* 1972. 4. 588.
60. Lázár László: *A társszerkesztővé átalakult...* *Ifjú munkás* 1972. jún. 15. a.
61. *Érdemes volt részt venni* [Gaál Gábor kör 1972. nov. 10-i ülésén]. *Igazság* 1972. nov. 15. 6.
62. (B. F.): *Szép számú verskedvelő...* *Igazság* 1972. nov. 19. 4.
63. *Irodalmi körök hírei* [Gaál Gábor kör 1974. febr. 1-i üléséről]. *Igazság* 1974. febr. 3. 4.
64. Vörös István: *Beszélgetés Markó Bélával*. *Vigilia* 2023. 1. 6.
65. Kőrössi P. József: i. m. 126–127.
66. Markó Béla: *Honnan jövünk?* 109.
67. *A lábujjhegyre állt ország* 48–51.

